

SARÁNY ORSOLYA

AZ EURÓPAI MEZŐGAZDÁLKODÁSI RENDSZEREK RUGALMASSÁGI KAPACITÁSA „BÉKEIDŐBEN” ÉS VÁLSÁG SORÁN

Impact of Covid-19 on farming systems in Europe through the lens of resilience thinking

M.P.M. Meuwissen et al.

M.P.M. Meuwissen et al.¹ 2021-es tanulmánya a koronavírus járvány mezőgazdálkodási rendszerekre gyakorolt hatásait vizsgálja, kiemelkedő hangsúlyt fektetve ezen rendszerek rugalmasságára, ellenálló képességére. A tanulmány, amelyben 11 európai gazdálkodási rendszer koronavírus-járvány alatti helyzetét vizsgálták és hasonlították össze a járvány előtti állapotukkal, három kérdésre kereste a választ: különböző gazdálkodási rendszerek hogyan voltak kitéve a koronavírus-járvány miatt kialakult válságnak, milyen rugalmassági/ellenállási képességeket hozott felszínre a válság, és ezen képességeket hogyan engedélyezte, erősítette vagy éppen korlátozta a rendszerek szociális és gazdasági környezete. Noha a tanulmány eredményei pozitívak és megnyugtatók, a szerzők kiemelik, hogy ők csak a koronavírus-járvány első hullámára adott rövidtávú válaszokat elemezték, a második, harmadik hullámra adott válaszokat, a hosszútávú következményeket nem ismerik.

Bevezetés – a gazdaságok helyzete Európában

A tanulmány első, bevezető fejezete a gazdálkodási rendszerek európai helyzetét vázolja dióhéjban, kiemelve, hogy egyre több tanulmány foglalkozik a koronavírus-járvány mezőgazdaságra, élelmiszeriparra mért csapásaival.

A tanulmány szerzői szerint Európában a mezőgazdálkodási rendszerek jelentős kihívásokkal küzdenek, amelyeket a gazdasági, technológiai, demográfiai, ökológiai és

¹ M.P.M. Meuwissen et al.: *Impact of Covid-19 on farming systems in Europe through the lens of resilience thinking*. In Agricultural Systems 191, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.agry.2021.103152>

szociális környezetükben bekövetkezett sarkalatos változások idéztek elő. Ezen rendszerek rugalmassága, ellenállóképessége tehát alapvető problémává vált – a rugalmasság (resilience angol kifejezést használták a tanulmányban) a szerzők szerint pedig az a képesség, ahogy megbirkózunk a sokkal, stresszel, beleértve az előzmény nélküli, ismeretlen, elképzelhetetlen helyzetekkel való szembenézést is. A koronavírus járvány, valamint azok az intézkedések, amelyek ennek megfékezését szolgálták próbára tették a mezőgazdálkodási rendszereket és azok rugalmasságát.

A szerzők szerint jelen tanulmány azon rohamosan bővülő szakirodalomba illeszkedik, amely a koronavírus-járvány mezőgazdaságra, élelmiszeriparra gyakorolt hatásait tárgyalja. A gazdaságok kapcsán például a kereslet és kínálat eltorzulását, vagy éppen a járvány és a rugalmasság kapcsolatát vizsgálták, emelik ki a szerzők, hozzátéve, hogy hiányzik egy szisztematikus felmérés arról, hogy a mezőgazdálkodási rendszerek jellemzői hogyan tették lehetővé vagy korlátozták ezen rendszerek koronavírus-válságra adott válaszait. Ezt a hiányt hivatott pótolni a tanulmány, amely a farmok koronavírus előtti és alatti rugalmasságát méri fel.

A farmok és a rugalmasság, ellenállóképesség kapcsolata

A tanulmány második fejezete bemutatja a SURE-Farm programot, amely a keretet biztosította a gazdálkodási rendszerek ellenálló képességének felméréséhez, valamint a koronavírus-járvány időszakára vonatkozó speciális adatgyűjtéshez.

A fejezet szerint a rugalmasság meghatározásakor a szerzők követték a szociális-gazdasági hagyományokat, így a mezőgazdálkodási rendszerek ellenálló képességét úgy határozták meg, mint azt a képességet, amely segítségével a gyakran komplex és felhalmozódó gazdasági, társadalmi, környezeti és intézményi sokkok és feszültségek ellenére a rendszer képes ellátni funkciót, előrelátó, reagáló, problémaleküzdő képességei révén. A szerzők szerint a farmok rugalmassága egyrészt a rendszer jellemzőitől, másrészt a rendszer környezetének engedélyező, segítő vagy éppen korlátozó hatásaitól – intézményi egyezségek, erőforrások – függ. A rendszerek rugalmassági kapacitása pedig lehatárolja azon tettek skáláját, amelyet a rendszer használhat saját tevékenységének a fenntartása érdekében.

A rugalmasság azonban latens tulajdonság, amely csak akkor mérhető, hogyha a rendszert sokk vagy stressz éri – emelik ki a tanulmány szerzői a tanulmány második fejezetének második alfejezetében. A szerzők 2017 és 2020 között a gazdasági

egységek fenntarthatóságát és az ellenálló képességét szisztematikusan mérték, korábbi tapasztalatok és jövőbeli elképzelések alapján, 2020-ban azonban konkrét helyzetben, a koronavírus-járvány okozta válságban vizsgálták. A krízis évében mérték a mezőgazdálkodási rendszerek érzékenységét, és a koronavírus-járvány megfékezése érdekében bevezetett korlátozásoknak való kitettségét, a korlátozásokra való reagálását, a megengedő környezet hatásait, a válság nyomán kialakult diszkussziókat, reflexiókat. A két vizsgálati megközelítés pedig az összehasonlítás lehetőségét is magában hordozza.

Az adatgyűjtés kapcsán a szerzők kiemelik, 2020-ban, időszerűe miatt, nem sikerült egységes gyűjtési módszertant kidolgozni, így különböző országokban eltérő módszertant alkalmaztak a SURE-Farmban résztvevő, országos képviselők. A legtöbb esettanulmány esetében interjúkat folytattak, amelyeket a média, valamint politikai dokumentumok elemzésével egészítették ki (az adatgyűjtési módszereket a tanulmányban az 1. Táblázat összesíti). Az interjúk elemzésekor négy elemre fókuszáltak: 1) előrelátó, problémalegyező, reagáló kapacitásai a gazdálkodási rendszerek szereplőinek, 2) a tettek élénksége, 3) a szereplők közötti megosztottság, szétszakadás vagy összekötöttség foka, 4) vezetői képességek felszínre kerülése.

Hogyan birkóztak meg az európai farmok a koronavírus okozta válsággal?

A tanulmány harmadik fejezete az eredményeket részletezi, kiemelten a koronavírus-járvány legyőzése érdekében bevezetett kijárási tilalom rövidtávú hatásait, valamint a COVID-19 krízis előtti és alatti eredmények összehasonlítását. Jelen összefoglaló formája nem teszi lehetővé, hogy az eredményeket országokra lebontva részletezzem, ezért csak a különböző problémákat, megoldásokat fogom listába rendezni. A tanulmányban a 11 farmra lebontott eredmények listáját a 2. Táblázat tartalmazza.

A szerzők szerint a vizsgálat során magas (2 esetben), közepes (1) és minor (8) szintű korlátozásoknak való kitettséget és érzékenységet figyeltek meg. A magas szintű érzékenységet az éttermeknek, piacoknak való eladások állandó fennakadása, valamint a tejbegyűjtés szüneteltetése okozta, a közepes szintű kitettség pedig a külföldi munkavállalók közlekedésének akadályozására vezethető vissza. Az alacsony szintű érintettség főleg annak köszönhető, hogy a kijárási tilalmak bevezetése nem „sűrű” időszakra esett, mint az aratás időszaka.

Ám mindannak ellenére, hogy a farmok jelentős részét nem érintette súlyosan a kijárási tilalom, minden elemzett gazdálkodási rendszer tett lépéseket. A kormányok által működtetett anyagi támogatások igénybe vétele, online eladási, házhozszállítási rendszerek kiépítése több helyszínen is előfordult, és a szövetkezetek is nagyobb teret kaptak. Utóbbiak a külföldi munkaerő megszervezésében, az árak szabályozásában vállaltak szerepet. A szerzők szerint a hatások általánosságban véve alacsonyak maradtak, ami több tényezőnek is köszönhető: egyes esetekben a munkaerő gyors átalakítása, más növények termesztése volt a kulcs, más esetben több, hasonló profilú gazdálkodási rendszer összefogása jelentette a megoldást. A rendszerek képviselőivel készített interjúkból azonban kiderül, hogy a hatások nem egyenlő mértékben oszlottak meg a vállalkozók és szövetkezeti tagok között. A szerzők azt is kiemelték, hogy egyes szereplők a hosszútávú következményektől, az árak emelkedésétől tartanak.

A tanulmány szerint a gazdálkodási rendszerek által tett lépések jelentős része, valamint a megengedő környezet – kiváltképp az utóbbi – a problémaleküzdési kapacitást jelölik. A reagáló kapacitás, tehát az adaptáció az új környezethez, helyzethez inkább a gazdálkodási rendszerekre volt jellemző, míg az előrelátó kapacitás nagyon ritkán fordult elő. A szerzők kiemelik, noha kevés reagáló tettet azonosítottak be, a krízis által beindított diszkussziót és reflexiók számos olyan témával foglalkoztak, amelyek alapvetően megváltoztatnák a mezőgazdálkodási rendszereket vagy általában az élelmiszer- és mezőgazdasági ágazatokat. Ezek többek között az önellátásra, az értékláncok lerövidítésére, a migráns munkaerőtől való függőség csökkentésére, több innovációra és a farmerek közti nagyobb kooperációra szólítottak fel. A krízis kapcsán felszínre került témákat a B Függelék tartalmazza a tanulmányban.

A tanulmány szerint a tettek élénksége, gyorsasága egyforma volt Európa-szerte, a farmok gyorsan megtették a szükséges lépéseket. Azonban eltérés volt a vezetői szerep megnyilvánulásaiban (a megtett lépések sürgetését és a vezetői szerepeket a tanulmányban a 3. táblázat összegezi). Azon három farm esetében, amely a legérzékenyebb volt a változásokra, a vezetői szerepet a gazdálkodási rendszer egyik szereplője vagy a megengedő környezet aktorjai vállalták magukra. Ők tették meg a szükséges lépéseket. A többi esetben a környezet és a rendszer képviselői közösen léptek fel. A szereplők összekapcsoltsága leginkább a feldolgozó szövetkezetek vagy a mezőgazdasági termelők egyesületeinek szintjén volt nyilvánvaló, teszik hozzá a szerzők, kiemelve, hogy a magas szintű összekapcsoltság növelte a rugalmasságot (6. táblázat).

A tanulmány szerint az európai farmok koronavírus-válság során mért rugalmassági kapacitásai – problémalegyőzés, reagálás vagy előrelátás – megegyeznek a válság előtti vizsgálatok eredményeivel, néhány kivétellel (a vírusjárvány előtt és alatt mért kapacitások listáját a 4. táblázat összegezi a tanulmányban). Egyes gazdálkodási rendszerek (2 farm) a válság előtt a problémalegyező kapacitásukra fókuszáltak, a válság alatt azonban inkább reagáltak a helyzetre, míg más rendszerek esetében (2 farm) a problémalegyező kapacitásra, főleg a megengedő környezet hatására, nagyobb figyelmet fordítottak, mint a koronavírus-járvány előtt. A szerzők szerint ugyanakkor a járvány előtti problémák a járvány során is megmaradtak – ilyen problémák például a munkaerőhiány (5 farm említette), klímaváltozás (3 farm) (a problémákat az 5. táblázat listázza). Ezek mellett újabb problémák is felmerültek, mint a pénzügyi problémák, az agro-turizmus összeomlása, eladások fennakadása.

Összegzés és következtetések

M.P.M. Meuwissen et al. 2021-es tanulmánya a koronavírus járvány mezőgazdálkodási rendszerekre gyakorolt hatásait vizsgálja, azt, hogyan és miért tudták az európai gazdálkodási rendszerek legyűrni a koronavírus-járvány okozta válságot. A tanulmány elemezi a válságnak tett kitettséget és érzékenységet, a válság miatt kialakult diskurzusokat, a krízis legyűrésére tett lépéseket és azok gyorsaságát, a vezetőegyeniségeket, összefogásokat, és a hatást.

Más, témába vágó tanulmányok megállapításaihoz hasonlóan, ez esetben is az derült ki, hogy a koronavírus-járványnak alacsony hatása volt az élelmiszerek és egyéb mezőgazdasági termékek előállítására. A szerzők szerint ez egyrészt a kijárási tilalomnak való kismértékű kitettségnek és a mezőgazdálkodási rendszerek erőteljes kapacitásainak gyors aktiválásának köszönhető. Mindezeket kiegészíti az az intézményi környezet, amely a gyors reagálást lehetővé tette. A szerzők kiemelik, noha a gazdálkodási rendszerek jelentős eredményeket értek el a válság idején, a megfontolások kizárólag a rendszer termelési funkcióira korlátozódtak, a közjavakra és közszolgáltatásokra gyakorolt hatások nem kaptak figyelmet. Sőt, a mezőgazdálkodási rendszerek és a megengedő környezet szereplői általában a közvetlen problémákra összpontosítottak, a hosszútávú következményekre kevésbé. Így a gazdálkodási rendszerek szintjén is a problémaleküzdési mechanizmusok kerültek előtérbe, a rendszerek adaptációs, vagy a rendszereket átalakító kapacitások kis mértékben jelentek meg.

A tanulmány szerint a koronavírus-járvány előtt és alatt született megállapítások nagyon sokban hasonlítanak – sőt, az eredmények összevetése pontosan a rugalmasság fontos szerepét mutatta ki. Így például kiderült, hogy a magas szintű összefogás szignifikánsan hozzájárul a krízisekkel való szembenézés sikerességéhez. Azonban, hangsúlyozzák a szerzők, a krízis alatti eredmények nem teljesen reprodukálták a koronavírus-járvány előtti megállapításokat: egyes esetekben más kihívások kerültek előtérbe, mint azt korábban gondolták, míg más esetekben gyorsabban tudtak reagálni a krízisre a rendszerek, mint azt korábban hitték.

A szerzők szerint jelen tanulmány csak a koronavírus-járvány első hullámára és az azt követő korlátozásokra adott rövidtávú válaszokat tartalmazza – a későbbi lezárások utáni tapasztalatok azt mutatják, hogy sok gazdaságnak rengeteg nehézséggel kellett szembenéznie. A szerzők szerint ez megegyezik azon megállapításukkal, hogy a felmerült témák ellenére a gazdálkodási rendszerek szereplői nem használták ki a válságot a strukturális változtatások kiváltására. Kiemelik, egy évvel a válság beállta után, a kezdeti, rövidtávú sokk hosszútávú stresszekké alakult, főleg a munkanélküliség, az állam- és magánadósságok, valamint a csökkent vásárlóerő makrogazdasági szintjén. Ehhez társul az, hogy a leginkább érintett területek erőforráshiányokkal, mint munkaerő, befektetések, hálózati kapcsolatok hiánya, szembesülnek. A szerzők előrevetítik, hogy a munkaerőhiány tapasztalatai, valamint a digitális platformok jelentősége a problémalegyőzési stratégiák kialakításában felgyorsítják az automatizálási és digitalizációs tendenciákat az élelmiszer- és mezőgazdasági ágazatban, mint a gazdaságban általában.

A szerzők szerint a tanulmány hasznos megállapításokat tartalmaz a politikusok, döntéshozók számára is. Egyrészt kiemeli annak a fontosságát, hogy az előrelátó kapacitásait ezen rendszereknek növelni kell, legyen szó rövidtávú vagy hosszútávú krízishelyzetekre való felkészülésről. Másodsorban az esettanulmányokban bemutatott reflexiók megkérdőjelezi a transznacionális értékláncokat. A szerzők szerint a döntéshozóknak nyíltan meg kell vitatniuk, hogy a rövid, regionális értékláncok ellenállóbbak-e, s el kell döntenie, hogy ezeket prioritizálják-e a későbbiekben. Harmadsorban a szerzők kiemelik, hogy azt is meg kellene vitatni, hogy a rugalmassági jellemzőket hogyan lehetne integrálni a döntéshozásba. Negyedsorban azt hangsúlyozzák, hogy a koronavírus-járvány előtti és a krízis alatti eredmények konvergenciája arra utal, hogy a mezőgazdasági rendszerek ellenálló képességének vizsgálata a rendszer sebezhetőségére, gyengeségeire mutat rá. Utolsóként azt emelik ki, hogy a

koronavírus-járvány okozta válság felerősíti a jövőbeni járványokkal kapcsolatos aggodalmakat, és felhívta a figyelmet az állatok, növények, környezet és az ember kölcsönös függésére. A szerzők szerint utóbbi megállapítás, a rugalmasság szempontjából vizsgálva arra mutat rá, hogy az ilyen közegészségügyi problémák olyan rendszergyengéseket hoznak létre, amelyek a rendszerek, főleg az állattenyésztéssel foglalkozó rendszerek átalakítását hozhatják magukkal. Ugyanakkor kiemelik, hogy a rendszerek átalakítási kapacitásait aktiválni kell, és ez az aktiválás egy megengedő környezeten keresztül történhet meg.